



**basic education**  
Department:  
Basic Education  
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA



# **Nkunguhato & Xiletelo xo Landzelerisa Ntirho swa ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe Ririmi ra le Kaya: Xitsonga**



**Giredi 3 Kotara 1**



# Vundzeni

<b>Manghenelo</b>	<b>1</b>
<b>Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe</b>	<b>2</b>
Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya	2
Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya	2
Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka	3
Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi	5
Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL	6
Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)	7
<b>Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka</b>	<b>17</b>
<b>Nongonoko wa Ntivomimpfumawulo: Xitsonga HL</b>	<b>18</b>
<b>Rimba ra Nkunguhato &amp; Xiletelo xo landzelerisa ntirho</b>	<b>22</b>
Nkongomelo wa 1	23
Nkongomelo wa 2	25
Nkongomelo wa 3	27
Nkongomelo wa 4	29
<b>Nongonoko wa Makambelego</b>	<b>31</b>
Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya	31
Makambelego ya Madyondzelo	32
Matirhiselo ya Tirhubiriki	33
Macincelo	34
Makambelego ya Madyondzelo: Khadi ra Mikutlunyo	35
Giredi ya 3 Kotara ya 1: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelego ya Mafundza	36



# Manghenelo

Eka vadyondzisi va Xiyimo xa Masungulo,

Ntungu wa COVID-19 wu hi siye hi ri na ntlhonthlo lowukulu eka dyondzo. Tanihiloko hi tlhelela eka 'ku dyondza ka ntolovelovelo', hinkwerhu hi fanele ku tirha hi vutlhari na ku chivirika ku tiyisisa leswaku sisiteme ya hina yi tlhelela ematshan'wini.

Leswi i swa nkoka eka Xiyimo xa Masungulo, laha vana va dyondzaka masungulo ya vuswikoti byo hlaya na ku tsala. Afrika Dzonga yi lava n'wina ku tirha hi ku hetiseka ku hlomisa vadyondzi hi vuswikoti lebyi, leswaku va nga dyondzi ntsena ku hlaya, kambe va hetelela va kota ku 'hlayela ku dyondza'.

Tsalwa leri ri vumberiwe ku mi pfuna ku fikelela leswi. Hi ku tirhisa kungu leri hi nongonoko, ha tshemba leswaku mi nga kota ku pfala nkarhi lowu lahlekeke wo dyondzisa no dyondza, na ku fikisa vadyondzi va n'wina eka levhele leyi va faneleke ku va eka yona.

Ha mi khensa eka ku tiboha, ku tinyiketela ka n'wina na ku tirha hi matimba loku lavekaka.

I ntiyiso mi le ku akeni ka rixaka,

Hi mi navelela mikateko eka Kotara leyi nga mahlweni,

**Xipanu xa NECT Ririmi ra le Kaya**



# Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe

- Ku na 10 wa mavhiki eka ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa DBE Kotara ya 1.
- Mavhiki ma2–3 layo sungula ma fanele ku kongomisiwa eka migingiriko yo andlalela ku tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va swi lulamerile ku va eka Giredi ya 3.
- Mavhiki lama landzelaka ya 7–8 ya avanyisiwile hi 3 kumbe 4 wa mindzhendzeleko yo dyondza.
- Eka mavhiki ma2 man'wana na man'wana ya ndzhendzeleko, swiyenge hinkwaswo swo dyondza ririmi swi fanele swi angarheriwile hi ndlela leyi landzelaka, hi ku tirhisa nkarhi wa mpimohansi:

MPIMO WA LE HANSI WA XIPHOKHAMA MAAVELO YA NKARHI	GIREDI 1	GIREDI 2	GIREDI 3
<b>Ku yingisela &amp; ku vulavula</b>	45 wa timinete	45 wa timinete	45 wa timinete
<b>Ku hlaya &amp; Ntivomimpfumawulo</b>	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete
<b>Ntivontsalo</b>	awara 1	45 wa timinete	45 wa timinete
<b>Ku tsala</b>	45 wa timinete	awara 1	awara 1
<b>NTSENGO</b>	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA

## Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya

- Ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Ririmi ra le Kaya ku vumberiwe ku komba vadyondzisi leswaku hi byihi vuswikoti lebyi va faneleke ku byi aka eka xiyenge xin'wana na xin'wana xa ririmi.
- I swa nkoka ku lemuka leswaku eka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vuswikoti lebyi hlulukisiwaka bya fana ku ya hi xiyenge, kutani ku na mbuyelelo wo tala ku hlulukisa na ku tiyisisa vuswikoti.

## Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya

- Eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vadyondzisi va fanele ku hlawula nkongomelo.
- Nkongomelo lowu wu hlamusela vundzeni bya ndzhendzeleko wolowo.
- Xikombiso, loko mudyondzisi a hlawula nkongomelo '**Hinkwerhu hi ya exikolweni**', vundzeni hinkwabyo byi fanele ku va na vuxaka na nkongomelo lowu, ku katsa:
  - Ntivomarito** lowu dyondzisiwaka, xik: **hlaya, yelanisa; pimanisa; dyondza; China; giredi ya vunharhu**, sw. na sw.
  - Swinsin'wana kumbe tinsimu** leti dyondzisiwaka, xik: **Ndzi rhandza ku hlaya na ku tsala**
  - Xitori xo hlaya swin'we** lexi hlaiwaka, xik: Xitori lexi nga na nhlokomhaka: **Giredi ya vunharhu eAfrika Dzonga na le China**
  - Nghingiriko wo tsala** lowu vadyondzi va faneleke ku wu hetisa, xik: **Tsala tindzimana ti2 hi leswi vadyondzi va swi endlaka eAfrika Dzonga na le China.**

## Ntivotimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka

- Vundzeni lebyi nga riki na vuxaka na nkongomelo i ntivotimpfumawulo na ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka ntsena.
- Leswaku va kota ku dyondza ku hlaya, vadyondzi va fanele ku dyondza mimpfumawulo ya ririmi hi nongonoko, na ku twanana na ku hambanisa mimpfumawulo leyi.
- Kutani, va fanele ku titoloveta ku hlaya marito na switori hi ku tirhisa vutivi bya vona bya mimpfumawulo ku twarisa marito.

### A hi voneni leswaku hi byihi vuswikoti na vundzeni lebyi longoloxiweke eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Giredi ya 3 Kotara 1:

NKOMISO WO VUYETA NKUNGUHATO WO DYONDZISA WA LEMBE NA LEMBE: GIREDI 3 KOTARA 1	
KU YINGISELA NA KU VULAVULA	
1	U hlamula swivutiso swo pfuleka na swo pfaleka naswona u seketela nhlamulo
2	U vulavula hi mintokoto ya yena tanihi ku rungula mahungu
3	U kombisa matitwelo kumbe mavonelo ya yena hi xitshuriwa a tlhela a nyika swivangelo
4	U yingisela handle ka ku nghenelela, a ri karhi a kombisa xichavo eka xivulavuri
5	U yingisela nandzelelano wa swileriso leswi swi yaka swi tika kutani a angula hi mfanelo
6	U tirhisa ririmi leri faneleke loko a vulavula na vanghana va yena na lavakulu eka yena
7	U yingisela switori ku kuma miehleketo ya nkoka na vuxokoxoko
8	U vutisa swivutiso leswaku a kota ku twisisa kutani a vula swo karhi ehenhla ka leswi a swi tweke
9	U teka xiave eka mikanerisano, a vutisa swivutiso no tekela matitwelo ya van'wana enhlokweni

NTIVOMIMPFUMAWULO	
<b>Xitsundzuxo eka mudyondzisi:</b>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>Tiyiyisa leswaku wa vumba na ku phemelela marito:</i> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>Swo twiwa (ndzemuko wa mimpfumawulo)</i></li> <li>• <i>Swo twiwa na swo voniwa (ntivotimpfumawulo)</i></li> </ul> </li> </ul>	
<i>Ku andlalela:</i>	
1	U lemuka vuxaka bya maletere man'we hinkwawo ya letere-mpfumawulo na letere-vito
2	U lemuka na ku tirhisa switwari hinkwaswo na switatisi swo famba hi swimbirhi mbirhi leswi dyondziweke eka Giredi 2
3	U lemuka na ku tirhisa marito lama nga na ncino
4	U aka marito a tirhisa ntivotimpfumawulo
<i>Kotara 1:</i>	
1	U dyondza ku peleta marito yo ringana khume evhikini ya huma eka dyondzo ya ntivotimpfumawulo na marito ya ntolovelo
2	U tirhisa nkatsakanyo wa switatisi ni switwari swo famba hi swimbirhimbirhi ku vumba marito yo va na maletere ma 3, ya 4 na 5 lama dyondzisiweke eka kotara leyi
3	U lemuka marito lawa ya nga tsariwa ku fana kambe ya ri na tinhlamuselo to hambana
4	U veketela maletere na marito hi nongonoko wa le ka alifabete
5	U peleta marito hi ndlela leyi nga fanela a tirhisa vutivi bya ntivotimpfumawulo
6	U tsala swivulwa swinharhu swo koma swa mbitanelo wo endliwa hi mudyondzisi
7	<b>U lemuka na ku hlaya:</b>
a	Mimpfumawulo yo famba yoxe na switatisi na switwari swo famba hi swimbirhi mbirhi leswi dyondziweke eka Giredi 2
b	Switatisi swimbirhi (xik: nh, nk, ts) emasungulweni ya marito
c	Switwari swo famba hi swimbirhi mbirhi leswi dyondziweke eka Giredi 2
d	Switatisi na switwari swintshwa swo famba hi swimbirhi mbirhi leswi dyondziweke eka Giredi 3

#### NTIVONTSALO

- 1 U tirhisa switirhisiwa swa Ntivontsalo hi mfanelo
- 2 U veketela marito hi mfanelo exikarhi ka mitila
- 3 U tsala xivulwa lexi nga lulama, xi vonaka no hlayeka hi ku kandziyisa na ku koka
  - *Muxaka wa matsalelo yo hlanganisa ya ta tivisiwa hi nawu wa ntivontsalo wa xikolo kumbe hi nawu wa xifundzankulu*
- 4 **U vumba, kumbe u kopunula na ku tsala hi ku koka:**
  - a Marito yo koma
  - b Swivulwa swo koma
  - c Hinkwawo maletere lamakulu na lamatsongo

#### KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

##### **Switsundzuko eka mudyondzisi:**

- *Veka vadyondzi hi mintlawwa ya vuswikoti byo fana byo hlaya.*
- *Hlawula switshuriwa/tibuku leti nga ta levhele leyi faneleke ntlawa wun'wana na wun'wana.*
- *Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe na ku nyika swiletelo loko va karhi va hlaya.*

- 1 U aka ntivomarito wa marito yo voniwa
- 2 U hlaya a miyerile na ku hlayela ehenhla swi huma ebukwini ya yena laha a leteriwaka hi mudyondzisi, hi leswaku ntlawa hinkwawo wu hlaya xitori xo fana
- 3 U tirhisa ntivomimpfumawulo, nhlamuselo ya vuswikoti byo xopela mbangu lowu marito ya tirhisiweke eka wona na xivumbeko xa wona hi nkarhi wo hlaya
- 4 U tirhisa maqhinga yo tilulamisa hi yexe loko a hlaya
- 5 U tilawula hi yexe loko a hlaya
- 6 U komba ku twisisa mahikahatelo (hiko, mfungho wa xivutiso, mfungho wa rihlamari) loko a hlayela ehenhla

#### KU HLAYA KA MUNHU UN'WE

- 1 U hlaya a ri yexe : tibuku ta swifaniso, makhadi ya vutlhokovetseri, tibuku ta switori ta le layiburari kumbe leti nga ekhoneni yo hlaya ya tlilasi

#### KU HLAYA SWIN'WE

- 1 U hlaya buku leyikulu kumbe xitshuriwa lexi kurisiweke tanihi tlilasi hinkwayo na mudyondzisi / U yingisela na ku landzelela loko mudyondzisi a karhi a hlaya
- 2 U hlamusela ximunhuhawankulu na vonelonkulu
- 3 U hlamula swivutiso swa xiyimo xa le henhla ku nga si, hi nkarhi wa na le endzhaku ka ku hlaya xitshuriwa xa ku hlaya swin'we
- 4 U lemuka matirhiselo lamanene ya swirhatana emaritweni
- 5 **Kongomisa eka:**
  - a Minongoti ya leswi tsariweke
  - b Swihlawulekisi swa xitshuriwa
  - c Ku twisisa eka tilevhele to hambanahambana
  - d Tipatironi ta ririmi



## KU TSALA

### **Switsundzuxo eka mudyondzisi:**

- Tirhisa migingiriko yo tsala swin'we ku kombisa matsalelo yo landzelela magoza (ku kunguhata, ku mpfapfarhuta, na ku hangalasa).
- Nyika vadyondzi rimba ra matsalelo ku va pfuna ku va va tsala switori swa vona vini

- 1 U dirowa swifaniso na ku tsala swivulwa swo kombisa ku twisisa ka yena ka leswi xitori xi vulavulaka hi swona
- 2 U tiendlela xihlayisamarito na dikixinari ya yena n'wini a tirhisa letere leri sungulaka marito
- 3 U longoloxa timhaka ta xitshuriwa hi ku tirhisa marito yo fana na "xo sungula", "lexi landzelaka" na "xo hetelela"
- 4 U peleta marito lama tolovelekeke hi mfanelo a tlhela a ringeta ku peleta marito yo ka ya nga tolovelekangi hi ku tirhisa vutivi bya Ntivomimpfumawulo
- 5 U teka xiave eka nkanerisano a tlhela a pfuna hi miehleketo (Ku tsala swin'we)
- 6 U tirhisa xifaniso ku hlawula nhlokomhaka leyi a nga ta tsala hi yona
- 7 U burisana na munghana a nga si sungula ku endla nkunguhato wa leswi a nga ta swi tsala
- 8 U vutisa swivutiso swo n'wi pfuna ku ta kuma leswi a nga ta tsala hi swona
- 9 **U hetisa mitirho yo tsala, swi katsa ku kunguhata, ku mpfapfarhuta na ku hangalasa:**
  - a U tsala mahungu ya yena n'wini
  - b U tsala ndzimana leyi nga na swivulwa swa nhungu hi mahungu ya yena n'wini kumbe vutumbuluxi bya xitori
  - c U tsalela munghana swileriso
  - d U tsala na ku mpfapfarhuta swivulwa swa ntsevu ku ya eka nhungu hi nhlokomhaka ku hoxa xandla eka buku ya tlilasi
- 10 **U lemuka na ku tirhisa ririmi hi mfanelo, ku katsa na:**
  - a U tirhisa hefemulo ku tsala nongonoko
  - b Swihikahato: maletere lamakulu, hiko, xivutiso, hefemulo, rihlamari, switshaho
  - c U kota ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka hi mfanelo
  - d U tirhisa mikarhi yo fana na wa sweswi, lowu nga hundza na lowu taka kahle

## **Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi**

- Ndlela yin'wana ya kahle swinene yo tiyisisa leswaku u tirhisa nkarhi lowu pimiweke hi mfanelo ku angarhela hinkwabyo vuswikoti lebyi nga le ka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe, i ku tumbuluxa ntolovelo wo dyondza ririmi.
- Laha hansi ku na ndzinganyeto wa ntolovelo wa vhiki na vhiki, lowu nga tirhisiwaka eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi.
  - Ntolovelo lowu wu tirhisa NKARHI WA MPIMO WA LE HANSI eka Ririmi ra le Kaya (7 wa tiawara)
  - Ntolovelo lowu wu ringanele ku tirha eka tigiredi hinkwato

## Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	NKARHI: NTSENGO	NKARHI: KU YINGISELA & KU VULAVULA	NKARHI: KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	NKARHI: NTIVONTSALO	NKARHI: KU NKARHI: TSALA
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	NTIVONTSALO	Makambelelo ya nkamafundza	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	30 wa timinete				30 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
Ravunharhu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	30 wa timinete				30 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravunthanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
			<b>7 wa tiawara</b>	<b>45 wa timinete</b>	<b>4 wa tiawara 30 wa timinete</b>	<b>45 wa timinete</b>	<b>awara yi1</b>

Xana wa swi vona leswaku nkarhi lowu averiweke xiyenge xin'wana na xin'wana i wa ntiyiso?

## Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)

- Leswi vuswikoti byo tala byo fana byi faneleke ku hluvukisiwa, swi nga va vonelo ra kahle ku endla migingiriko yo fana kumbe yo yelana vhiki rin'wana na rin'wana.
  - Leswi swi tiyisisa leswaku u angarihela vuswikoti hinkwabyo lebyi lavekaka eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe
  - Swi tlhela swi endla ku dyondzisa na ku dyondza swi humelela, hikuva loko wena na vadyondzi mi tolovela migingiriko leyi, ku ta tirhisiwa nkarhi wutsongo eka tinhlamuselo
- Kungu leri nga laha hansi ri ringanyeta migingiriko ya ntolovelole leyi mi nga yi endlaka vhiki rin'wana na rin'wana ku fikelela swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe.
- Laha vuswikoti kumbe vundzeni byo hlawuleka byi faneleke ku fikeleriwa (ku ya hi ATP) leswi na swona swi ngenisiwile.
- Xitsundzuxo: Vadyondzisi va fanele ku tirhisa migingiriko ya Buku yo Tirhela ya DBE hinkwako loko swi fanela.

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	<b>KU YINGISELA &amp; KU VULAVULA</b>	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tivisa nkongomelo</li> <li>• Dyondzisa marito ma3 ya ntivomarito</li> <li>• Dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana xa mbuyelelo</li> <li>• Vadyondzi va engetela marito eka tidikixinari ta vona vini</li> </ul>
	<b>NTIVONTSALO</b>	Makambelelo ya nkamafundza	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Endla makambelelo ya nkamafundza ku vona loko vadyondzi va tsundzuka mimpfumawulo leyi dyondzisiweke na marito</li> <li>• Kombela vadyondzi ku tsala 10 wa marito lama tekiweke eka dyondzo ya ntivomimpfumawulo na marito yo voniwa</li> <li>• Tlhela u languta ntivontsalo –matsalelo yo koka, ku vumba letere, maletere lamakulu, ku siya ndhawu</li> </ul>
	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku hlaya swin'we U NGA SI SUNGULA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> <li>• U nga si sungula ku hlaya</li> <li>• Komba vadyondzi swifaniso swa xitori</li> <li>• Vutisa leswaku ku humelela yini</li> <li>• Va kombeli ku endla minkumbetelo</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	<b>KU TSALA (Vhiki ra 1 ra ndzhendzeleko)</b>	Ku tsala swin'we na maendlelo: MAKUNGUHATELO	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Kombela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka</li> <li>• Byela vadyondzi ntirho wa ku tsala lowu u wu hlawuleke, xik: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> U tsala mahungu ya yena n'wini</li> <li><b>b</b> U tsala ndzimana leyi nga na swivulwa swa nhungu hi mahungu ya yena n'wini kumbe vutumbuluxi bya xitori</li> <li><b>c</b> U tsalela munghana swileriso</li> <li><b>d</b> U tsala na ku mpafafarhuta swivulwa swa ntsevu ku ya eka nhungu hi nhlokomhaka ku hoxa xandla eka buku ya tlilasi</li> </ul> </li> <li>• Dyondzisa vadyondzi matsalelo ya switsariwa swintshwa u nga si swi tirhisa</li> <li>• Komba vadyondzi ndlela yo KUNGUHATA ku tsala hi ku tirhisa maqhingana ya loko u nga si sungula ku tsala, xik: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> ku vulavula na munghana</li> <li><b>b</b> ku tumbuluxa mepe wa miehleketo</li> <li><b>c</b> ku tirhisa rimba ra nkunguhato</li> </ul> </li> <li>• Kombela vadyondzi ku hetisa makungu ya vona (a ku koperiwi)</li> </ul>
	<b>KU TSALA (Vhiki ra 2 ra ndzhendzeleko)</b>	Ku tsala swin'we na maendlelo: MAHLELEO	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tsala mpafafarhuto wa wena exitsalelweni</li> <li>• Tsala nongonoko wa makambeleo ya mahlelelo exitsalelweni, ku katsa: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> Hefemulo ku tsala nongonoko</li> <li><b>b</b> Swihikahato: maletere lamakulu, hiko, xivutiso, hefemulo, rihlamari, switshaho</li> <li><b>c</b> Xitwananisi xa nhlokomhaka</li> <li><b>d</b> Nkarhi wa sweswi, lowu nga hundza na lowu taka</li> </ul> </li> <li>• Komba vadyondzi ku HLELA ku tsala ka vona va tirhisa nongonoko wa mahlelelo (ku tsala swin'we)</li> <li>• Kombela vadyondzi ku hlaya na ku hlela ku tsala ka vona kumbe swa munghana na ku nyika xivikontsundzuxo</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we)</li> <li>• Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE</li> <li>• Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)</li> <li>• Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa</li> <li>• Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona</li> <li>• Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivomimpfumawulo wa ririmi ra wena</li> <li>• Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa</li> <li>• Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka)</li> <li>• Komba vadyondzi ku phemelela na ku vumba marito</li> <li>• Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE</li> </ul>
	<b>NTIVONTSALO</b>	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> <li>• I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomimpfumawulo</li> <li>• Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (tsalelo ro koka ra Giredi 3)</li> <li>• Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito na swivulwa leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo</li> <li>• Lulamisa mudyondzi eka makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi</li> <li>• Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KO SUNGULA	<ul style="list-style-type: none"> <li>Ku hlaya ko sungula</li> <li>Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo</li> <li>Yima u hlamusela laha swi faneleke</li> <li>Kombisa na ku hlamusela swihlawulekisi swa ririmi, ku katsa: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> Hefemulo ku tsala nongonoko</li> <li><b>b</b> Swihikahato: maletere lamakulu, hiko, xivutiso, hefemulo, rihlamari, switshaho</li> <li><b>c</b> Xitwananisi xa nhlokomhaka</li> <li><b>d</b> Nkarhi wa sweswi, lowu nga hundza na lowu taka</li> </ul> </li> <li>Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swa mixaka leyi: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> Swivutiso swa xiyimo xa le henhla</li> </ul> </li> </ul>
	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> <li>Tshamisisa tllasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we)</li> <li>Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE</li> <li>Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa</li> <li>Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona</li> <li>Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	<b>KU YINGISELA &amp; KU VULAVULA</b>	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> <li>Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito</li> <li>Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana</li> <li>Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> U ringanyeta switshunxo eka xiphico eka xitshuriwa</li> <li><b>b</b> Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi hinkwavo ku huma na nkongomelo wa vona wa xitori va avelana na munghana</li> </ul> </li> <li>Vadyondzi va engetela marito eka tidikixinari ta vona vini</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPUMAWULO</b>	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivomimpfumawulo wa ririmi ra wena</li> <li>• Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa</li> <li>• Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka)</li> <li>• Komba vadyondzi ku phemelela na ku vumba marito</li> <li>• Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE</li> </ul>
	<b>NTIVONTSALO</b>	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> <li>• I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomimpfumawulo</li> <li>• Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (tsalelo ro koka ra Giredi 3)</li> <li>• Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito na swivulwa leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo</li> <li>• Lulamisa makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawa na sayizi</li> <li>• Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE</li> </ul>
	<b>KU TSALA (Vhiki ra 1 ra ndzhendzeleko)</b>	Ku tsala swin'we na maendlelo MPFAPFARHUTO	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala</li> <li>• Tsala kungu ra wena exitsalelweni</li> <li>• Tsala rimba ra matsalelo exitsalelweni</li> <li>• Komba vadyondzi ku MPFAPFARHUTA ku tsala ka vona (ku tsala swin'we)</li> <li>• Byela vadyondzi ku tirhisa kungu ra vona na rimba ra matsalelo ku tsala mipfapfarhuto ya vona</li> </ul>
	<b>KU TSALA (Vhiki ra 2 ra ndzhendzeleko)</b>	Ku tsala swin'we na maendlelo KU HANGALASA NA KU NYIKA VAN'WANA VA HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala</li> <li>• Tsala mpfapfarhuto lowu nga hleriwa exitsalelweni</li> <li>• Tlhela mi hlaya ku hlela ka n'wina nakambe</li> <li>• Kombisa vadyondzi ku HANGALASA ku tsala ka wena hi ku tlhela u tsala swi basa ku ri hava swihoxo, na ku tatisa xifaniso</li> <li>• Byela vadyondzi ku hangalasa ku tsala ka vona</li> <li>• Kombela vadyondzi ku avelana hi ku tsala ka vona na munghana – va hlayelana</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> <li>Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we)</li> <li>Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE</li> <li>Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana)</li> <li>Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa</li> <li>Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona</li> <li>Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> <li>Pfuxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu</li> <li>Endla nghingiriko wa ntivomimpfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito</li> <li><b>b</b> Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo</li> <li><b>c</b> U phemelela marito ma va mapeletwana</li> <li><b>d</b> U phemelela marito hi xitatisi xo rhanga na xitwaripeletwana lexi landzelaka</li> <li><b>e</b> U ntlawahata marito yo fana lawa ya welaka ehansi ka ndyangu wun'we</li> <li><b>f</b> Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE</li> </ul> </li> </ul>
	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KA VUMBIRHI	<ul style="list-style-type: none"> <li>Ku hlaya ka vumbirhi</li> <li>Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo</li> <li>Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swi katsa: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> Ndzandzelelano (ku sungule yini swi humelela, ku landzela yini, xo hetelela)</li> <li><b>b</b> Vonelo (xana u tsakerile /xana a wu ehleketa yini hi / sw. na sw) na ku seketela vonelo</li> <li><b>c</b> Swivutiso swa xiyimo xa le henhla (ku katsa xivangelo na mbuyelo)</li> </ul> </li> <li>Kombela vadyondzi ku tivumbela swivutiso swa vona vini mayelana na xitshuriwa, kutani va vutisa munghana</li> </ul>



SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we)</li> <li>• Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE</li> <li>• Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)</li> <li>• Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa</li> <li>• Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona</li> <li>• Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	<b>KU YINGISELA &amp; KU VULAVULA</b>	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito</li> <li>• Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana</li> <li>• Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> Veka vadyondzi hi mintlawa ku kanerisana hi xitshuriwa, hi ku tirhisa rimba (Ndzi tsakise... / A ndzi tsakisiwanga ... / Ndzi ehleketa leswaku xitshuriwa xi tsaleriwe ku ...)</li> <li><b>b</b> Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi ku tirha hi mintlawa ku huma na nkongomelo wa xitori</li> </ul> </li> <li>• Vadyondzi va engetela marito eka tidikixinari ta vona vini</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu, na yin'wana leyi dyondziweke eka kotara leyi</li> <li>• Endla nghingiriko wa ntivomimpfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito</li> <li><b>b</b> Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo na hi mapeletwana</li> <li><b>c</b> Ku vumba marito hi ku tirhisa mimpfumawulo– Kuma Rito</li> <li><b>d</b> Tsala swivulwa swa vona vini hi ku tirhisa marito ya ntivomimpfumawulo</li> <li><b>e</b> Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE</li> </ul> </li> </ul>
	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku hlaya swin'we ENDZHAKU KA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Endzhaku ka ku hlaya</li> <li>• Endla nghingiriko ku va ngenisa exitorini hi vuenti, xik: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>a</b> Rungula xitori na munghana – munghana u vula xiphemu xa xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke</li> <li><b>b</b> Komisa – mudyondzi un'wana na un'wana u byela munghana leswaku xitori a xi ri mayelana na yini hi swivulwa swi 2–3</li> <li><b>c</b> U endla onge u burisana ximunhuhatawa ku suka exitorini</li> <li><b>d</b> U andlala xitori hi nomo</li> <li><b>e</b> U rungula xitori a tirhisa ririmi ro hlamusela, mavoko ni xikandza hi ku hambanahambana</li> <li><b>f</b> U nyika matitwelo na mavonelo eka xitshuriwa na ku nyika swivangelo</li> </ul> </li> <li>• U engetela marito na tinhlamuselo eka dikixinari</li> </ul>

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	<b>KU HLAYA &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we)</li> <li>• Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE</li> <li>• Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana)</li> <li>• Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa</li> <li>• Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona</li> <li>• Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe</li> </ul>

**Xana u swi lemukile leswaku endzeni ka xiyenge xin'wana na xin'wana, mitolovelo na yona yi tirhisiwile? Languta loko u yi lemukile mitolovelo hinkwayo leyi katsiweke:**

### **MIGINGIRIKO YA SWA NOMO**

- Musumbhunuku: Tivisa nkongomelo, dyondzisa ntivomarito, dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana
- Ravunharhu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana
- Ravuntlhanu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana

### **NTIVOMIMPFUMAWULO & NTIVONTSALO**

- Musumbhunuku: Endla makambeleso ya nkamafundza ku kamba vutivi bya mimpfumawulo na ntivontsalo
- Ravumbirhi: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa matsalelo ya maletere na marito
- Ravunharhu: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa matsalelo ya maletere na marito
- Ravumune: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke
- Ravuntlhanu: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke

### **KU HLAYA SWIN'WE**

- Musumbhunuku: U nga si sungula ku hlaya
- Ravumbirhi: Ku hlaya ko sungula
- Ravumune: Ku hlaya ka vumbirhi
- Ravuntlhanu: Endzhaku ka ku hlaya

### **KU TSALA**

- Vhiki 1 Musumbhunuku: Nkunguhato
- Vhiki 1 Ravunharhu: Mpfapfarhuto
- Vhiki 2 Musumbhunuku: Ku hlela
- Vhiki 2 Ravunharhu: Ku hangalasa na ku nyika van'wana va hlaya

Xana leswi swa twala? Xana mi nga endla ku cinca kwihhi?



# Ntivotimpfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

**Tanihi mudyondzisi wa xiyimo xa masungulo, vutihlamuleri bya wena i ku tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku hlaya!**

**Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ntivotimpfumawulo hi leswi:**

- 1 Tiyisisa leswaku u na nongonoko wa ntivotimpfumawulo lowu heleleke, lowu katsaka mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi ra wena.**
  - Nongonoko wa Ntivotimpfumawulo wa NECT wa Xitsonga wu nghenisiwile laha hansi – tshunxeka ku swi tirhisa leswi, kumbe ku tirhisa nongonoko wun'wana wa ntivotimpfumawulo lowu bumabumeriwaka hi xifundzankulu xa n'wina, xifundzantsongo kumbe xikolo.
- 2 Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivotimarito wa wena. Eka mpfumawulo wun'wana na wun'wana:**
  - Tiyisisa leswaku vadyondzi va wu twa mpfumawulo, va tiva mpfumawulo eka marito.
  - Dyondzisa vuxaka bya letere na mpfumawulo – leswi mpfumawulo wu langutekisaka xiswona.
  - Va tolovete ku twananisa mpfumawulo na yin'wana mimpfumawulo leyi va yi tivaka ku vumba marito.
  - Hlaya switshuriwa leswi katsaka marito lama tirhisaka mpfumawulo.
  - Endla mpfluxeto wa mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke nkarhi na nkarhi.

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ku hlaya hi leswi:

- 1** Veka vadyondzi hi mintlawa ya vuswikoti byo hlaya byo fana.
- 2** Vitana ntlawa wun'wana na wun'wana ku ta ku hlayela kan'we hi vhiki.
- 3** Hi vahlayi lava tikeriwaka, ringeta ku va yingisela kambirhi kumbe kanharhu hi vhiki.
- 4** Tirhisa xitshuriwa lexi ringaneke levhele – eka yin'wana mintlawa, swi nga ha lava u endla mpfluxeto wa mimpfumawulo na ku vumba marito.
- 5** Loko u tirha na ntlawa, yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe.
- 6** Dyondzisa vadyondzi ku twarisa marito lawa va nga wa tiviki – loko mudyondzi a fika eka rito leri a nga swi kotiki ku ri hlaya, n'wi pfune ku ri twarisa. U nga ri tluli kumbe u vitana mudyondzi un'wana ku ri hlaya.
- 7** Hi mikarhi ya ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka, veka vadyondzi hi vambirhimbirhi ku hetisa migingiriko yo hlaya swin'we, loko wena u ri karhi u tirha na ntlawa lowutsongo.



# Nongonoko wa Ntivomimpfumawulo: Xitsonga HL

- I swa nkoka swinene ku dyondzisa vadyondzi mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi hi nongonoko.
- Mimpfumawulo leyi dyondzisiweke eka nongonoko wa Xitsonga eka NECT RIRIMI RA LE KAYA Xitsonga wu longoloxiwile – tshunxeka ku tirhisa xiletelo lexi.

## **Xiya:**

- ATP ya Giredi 3 Kotara 1 yi kombisa hi ku kongoma leswaku vadyondzi va fanele ku tiva :
  - Mimpfumawulo yo famba yoxe na switatisi na switwari swo famba hi swimbirhi mbirhi leswi dyondziweke eka Giredi 2
  - Switatisi swimbirhi (xik: nh, nk, ts) emasungulweni ya marito
  - Switwari swo famba hi swimbirhi mbirhi leswi dyondziweke eka Giredi 2
- Ringeta ku tiyisisa leswaku vadyondzi va yi tiva mimpfumawulo leyi.

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
a				
m	m-a = ma	m-a-m-a = mama		
o	o-m-a = oma			
n	n-o-n-a = nona	n-o-m-o = nomo	m-o-n-a = mona	
i	i-n-a = ina	m-i-n-a = mina	m-i = mi	
l	l-a = la	l-o-l-o = lolo	l-a-l-a = lala	
b	b-a-n-a = bana	b-a-n-a-n-a = banana	b-o-l-o = bolo	
u	b-u-l-u = bulu	b-a-l-u-n-i = baluni	b-u-l-o = bulo	
d	d-u-l-u = dulu	d-a-m-u = damu	d-i-m-a = dima	
e	d-e-l-e-l-a = delela	d-e-m-a = dema	d-e-l-a = dela	
c	c-a-c-a = caca	c-i-n-a = cina	c-e-l-a = cela	
h	h-o-m-u = homu	h-u-h-a = huha	h-a-d-a = hada	
g	g-u-l-a = gula	g-e-d-e = gede	g-u-g-a = guga	
s	s-i-l-a = sila	s-e-l-e = sele	s-o-l-a = sola	
f	f-u-m-a = fuma	f-a-n-a = fana	f-u-m-i-s-a = fumisa	
t	t-a-l-a = tala	t-e-l-e = tele	t-i-m-a = tima	
p	p-a-n-i = pani	p-o-n-a = pona	p-u-m-e = pume	
r	r-a-h-a = raha	r-i-l-a = rila	r-i-m-a = rima	
j	j-a-m-u = jamu	j-a-s-i = jasi	j-e-s-i = jesi	
y	y-i-m-a = yima	y-e-n-a = yena	y-o-n-a = yona	
k	k-a-m-u = kamu	k-o-m-a = koma	k-u-l-a = kula	
z	z-i-p-a = zipa	z-i-p-i = zipi	z-i-v-u-k-o = zivuko	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
q	q-u-v-a = quva	q-u-l-u = qulu	q-a-k-a = qaka	
v	v-a-n-a = vana	v-i-t-o = vito	v-e-k-a = veka	
w	w-e-n-a = wena	w-i-n-a = wina	w-a-n-u-n-a = wanuna	
x	x-i-k-o-l-o = xikolo	x-i-s-i-b-i = xisibi	x-i-s-i-w-a-n-a = xisiwana	
ng	ng-o-t-i = ngoti	ng-u-v-a = nguva	ng-a-t-i = ngati	
dz	dz-o-v-o = dzovo	dz-a-n-a = dzana	dz-i-m-a = dzima	
	ch-o-v-o = chovo	ch-a-v-a = chava	ch-i-v-a = chiva	
mb	mb-i-l-u = mbilu	mb-a-h-a = mbaha	mb-a-n-g-a = mbanga	
hl	hl-a-m-b-a = hlamba	hl-e-k-a = hleka	hl-u-v-a = hluva	
sw	sw-e-k-a = sweka	sw-e-sw-i = sweswi	sw-i-m-i-l-a-n-a = swimilana	
rh	rh-a-v-i = rhavi	rh-a-m-b-u = rhambu	rh-u-l-a = rhula	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-m-e = khume	kh-a-l-e = khale	
kw	kw-i-n-i = kwini	kw-a-t-a = kwata	kw-i-h-i = kwihi	
ts	ts-a-l-a = tsala	ts-e-v-u = tsevu	ts-o-l-o = tsolo	
ny	ny-o-n-g-a = nyonga	ny-i-k-o = nyiko	ny-i-k-a = nyika	
dy	dy-a-m-b-u = dyambu	dy-a-n-a = dyana	dy-e-l-o = dyelo	
lw	lw-e-l-a = lwela	lw-a-n-g-u = lwangu	lw-i-s-a = lwisa	
dl	dl-a-dl-a = dladla	dl-o-k-o-dl-a = dlokodla	dl-u-dl-a = dludla	
nt	nt-i-m-a = ntima	nt-i-y-i-s-o = ntiyiso	nt-a-m-b-u = ntambu	
th	th-i-n-i = thini	th-e-p-e = thepe	th-i-k-i-th-i = thikithi	
mf	mf-e-nh-e = mfenhe	mf-u-ts-u = mfutsu	mf-u-w-o = mfuwo	
mh	mh-a-l-a-mh-a-l-a = mhalamhala	mh-e-h-o = mheho	mh-a-w-u-r-i = mhawuri	
by	by-a-l-a = byala	by-a-n-y-i = byanyi	by-a-ts-o = byatso	
nk	nk-o-m-b-e = nkombe	nk-u-k-u-l-u = nkukulu	nk-o-k-o-ts-o = nkokotso	
tl	tl-u-l-a = tlula	tl-u-n-y-a = tlunya	tl-u-m-b-a-n-a = tlumbana	
nh	nh-a-m-u = nhamu	nh-a-n-g-a = nhanga	nh-a-rh-u = nharhu	
ph	ph-a-m-a = phama	ph-e-l-a = phela	ph-e-ph-a = phepha	
pf	pf-u-t-a = pfuta	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	
vh	vh-i-k-i = vhiki	vh-a-k-a-ch-a = vhakacha	vh-e-n-g-e-l-e = vhengele	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
ns	ns-u-n-a = nsuna	ns-o-v-o = nsovo	ns-u-k-u = nsuku	
nc	nc-i-l-a = ncila	nc-i-nc-i = ncinci	nc-o-v-o = ncovo	
bv	bv-u-bv-u-k-a = bvubvuka	bv-u-t-a-m-a = bvutama	bv-u-m-b-a = bvumba	
mp	mp-a-m-a = mpama	mp-a-hl-a = mpahla	mp-a-n-dl-a = mpandla	
py	py-i-tl-a = pyitla	py-a-n-y-a = pyanya	py-e-t-u = pyetu	
qh	qh-a-v-u-l-a = qhavula	qh-a-v-u-l-e-l-a = qhavulela	qh-i-v-a = qhiva	
tw	tw-e-l-a = twela	tw-i-s-i-s-a = twisisa	tw-a-n-a-n-a = twanana	
nw	nw-i-s-a = nwisa	nw-e-l-a = nwela	nw-a-y-a = nwaya	
nx	nx-i-x-i-m-o = nxiximo	nx-a-x-a-m-e-l-o = nxaxamelo	nx-u-n-g-e-t-o = nxungeto	
n'	n'-h-w-e-t-i = n'hweti	n'-w-a-n-a = n'wana	n'-a-n-g-a = n'anga	
aa	g-aa = gaa	p-aa = paa	y-aa = yaa	
oo	y-oo = yoo	g-oo = goo	ch-oo = choo	
ii	dz-w-ii = dzwii	y-ii = yii	i-x-ii = ixii	
ee	n-gh-ee = nghee	c-i-n-g-ee = cingee	c-o-w-ee = cowee	
ngh	ngh-a-s-i = nghasi	ngh-a-l-a = nghala	ngh-o-z-i = nghozi	
ntw	ntw-a-l-a = ntuala	ntw-a-l-o = ntwalo	ntw-e-l-a-n-o = ntwelano	
ntl	ntl-a-n-g-e-l-o = ntlangelo	ntl-a-n-g-u = ntlangu	ntl-a-w-a = ntlawa	
ndz	ndz-i-l-o = ndzilo	ndz-i-m-a-n-a = ndzimana	ndz-e-k-o = ndzeko	
mpf	mpf-u-l-a = mpfula	mpf-u-v-u = mpfuvu	mpfh-u-k-a = mpfhuka	
tlh	tlh-i-b-u-k-a = tlhibuka	tlh-e-r-i-s-a = tlherisa	tlh-e-l-a = tlhela	
tsh	tsh-o-p-i = tshopi	tsh-i-n-y-a = tshinya	tsh-i-v-e-l-a = tshivela	
nkh	nkh-a-v-i = nkhave	nkh-a-v-a-x-e-l-o = nkhavaxelo	nkh-u-t-a-z-o = nkhutazo	
ndh	ndh-a-w-u = ndhawu	ndh-a-m-b-i = ndhambi	ndh-u-ndh-u-m-a = ndhundhuma	
ndl	ndl-e-v-e = ndleve	ndl-a-l-a = ndlala	ndl-u-w-a = ndluwa	
ndy	ndy-a-n-g-u = ndyangu	ndy-e-l-o = ndyelo	ndy-o-n-g-o = ndyongo	



MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
mby	mby-a-n-a = mbyana	mby-a-ts-u = mbyatsu	mby-i-n-dl-a = mbyindla	
khw	khw-a-ts-i = khwatsi	khw-e-l-a = khwela	khw-i-t-a = khwita	
rhw	rhw-a-l-a = rhwala	rhw-e-x-a = rhwexa	rhw-ee = rhwee	
mbh	mbh-u-r-i = mbhuri	mbh-o-n-i = mbhoni	mbh-o-n-g-o-l-o = mbhongolo	
ngw	ngw-e-n-y-a = ngwenya	ngw-e-d-i = ngwedi	ngw-i-d-i = ngwidi	
hlw	hlw-e-l-a = hlwela	hlw-e-r-i-s-a = hlwerisa	hlw-e-hlw-e = hlwehlwe	
nts	nts-a-k-i-s-i = ntsakisi	nts-e-n-g-o = ntsengo	nts-a-r-i-s-o = ntsariso	
ntsw	ntsw-aa = ntswaa	ntsw-e-l-e = ntswele	ntw-i-r-i = ntswiri	
nhw	nhw-a-n-y-a-n-a = nhwanyana	nhw-a-l-a = nhwala	nhw-ii = nhwii	
nkw	nkwa-aa = nkwa	nkwa-e-m-a = nkwaema	nkwa-i-nkw-i-r-i-m-b-a = nkwainkwirimba	
nhl	nhl-a-m-u-l-a = nhlamula	nhl-a-m-pf-i = nhlampfi	nhl-o-k-o = nhloko	
ntsh	ntsh-e-k-e-t-o = ntsheketo	ntsh-a-v-a = ntshava	ntsh-a-m-e-l-o = ntshamelo	
ntlh	ntlh-o-ntlh-o = ntlhontlho	ntlh-a-m-b-i = ntlhambi	ntlh-a-m-u = ntlhamu	
tshw	tshw-u-k-a = tshwuka	tshw-e-t-e-l-a = tshwetela	tshw-i-n-g-a = tshwinga	
ndzh	ndzh-o-p-e = ndzhope	ndzh-u-t-i = ndzhuti	ndzh-o-m-b-o = ndzhombo	
mbvh	mbvh-a-ch-a = mbvhacha	mbvh-u-v-a = mbvhuva	mbvh-u-l-a-x-i-f-u-v-a = mbvhulaxifuva	
nghw	nghw-a-z-i = nghwazi	nghw-e-n-dz-a = nghwendza	nghw-e-tl-i-s-a = nghwetlisa	
ntshw	y-i-ntshw-a = yintshwa	ntshw-a-t-ii = ntshwatii	ntshw-ee = ntshwee	
ndzhw	ndzhw-a-l-o = ndzhwalo	ndzhw-a-l-e-l-o = ndzhwalelo		



## Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho

- U nga hlawula ku tirhisa ntolovelo lowu hlamuseriweke eka xiyenge lexi nga hundza, kumbe u tshika.
- Swi nga ri na mhaka leswaku u hlawurile ku tirhisa ntolovelo wihi, u fanele ku ngenisa xiyenge xin'wana na xin'wana xa ririmi hi vhiki.
- Nakambe tsundzuka ku tirhisa maavele ya nkarhi hi xiyenge hi vhiki. Languta eka pheji ya 2.
- Kuma switsundzuxo eka nkomiso wo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe eka pheji ya 3 ku kuma swiletelo.
- Tirhisa Xiletelo xo landzelerisa ntirho ku tumbuluxa rhekhodi yo olova ya ntirho lowu u wu endlaka vhiki na vhiki.

### DBE ATP

- Sungula hi mavhiki ma2–3 ya malulamelo yo nghena xikolo.
- Endzhaku, Ku na 4 wa Mikunguhato na Swiletelo swo landzelerisa ntirho leswi nga hava nchumu, leswi u nga swi tirhisaka ku kunguhata na ku landzelerisa kharikhulamu loko u yi fikelerile eka kotara.
- Loko u swi tsakela, tivumbele ntolovelo na migingiriko ya wena, kambe tiyisisa leswaku swi landzelela swiletelo swa XIPHOKHAMA na Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe.
- Kutani, titumbuluxele Nkunguhato na Xiletelo xo Landzelerisa ntirho ku landzelerisa leswaku u hlanganisa kharikhulamu ya kotara 1.

*Tsundzuka, nongonoko lowu wo dyondza wa NECT Giredi 1–3 Ririmi ra le kaya wa kumeka ku va wu kopunuriwa eka website: [www.nect.org.za](http://www.nect.org.za)*

## Nkongomelo wa 1:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
<b>SWA NOMO</b>	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
<b>NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
<b>NTIVONTSALO</b>	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
<b>KU HLAYA SWIN'WE</b>	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
<b>KU TSALA</b>	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
<b>KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA</b>	TINOTSI:		TINOTSI:	

## Nkongomelo wa 2:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
<b>KU HLAYA SWIN'WE</b>	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
<b>KU TSALA</b>	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
<b>KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA</b>	TINOTSI:		TINOTSI:	

### Nkongomelo wa 3:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
<b>KU HLAYA SWIN'WE</b>	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
<b>KU TSALA</b>	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
<b>KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA</b>	TINOTSI:		TINOTSI:	



### Nkongomelo wa 4:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
<b>KU HLAYA SWIN'WE</b>	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
<b>KU TSALA</b>	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
<b>KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA</b>	TINOTSI:		TINOTSI:	



# Nongonoko wa Makambelelo

## Makambelelo ya Madyondzelo

- Nongonoko wo kambela lowu landzelaka wu katsa vuswikoti bya nkoka bya nhluvukiso wa vuswikoti bya ku hlaya leswi vadyondzi va wena va faneleke ku swi kota eka xiyenge lexi.
- Lawa hi wona **masungulo ya vuswikoti bya ku hlaya** lebyi **vadyondzi hinkwavo va faneleke ku va na byona** loko va **heta Giredi ya 3**.
- A ku na ndlela yo hatlisa no olova ku landzelerisa ‘Makambelelo ya Madyondzelo, kumbe ‘Makambelelo ya Mafundza’.
- Ku ku pfuna ku endla leswi hi ndlela leyi nga ni xikongomelo, u nga ringeta leswi landzelaka:
  - a Va na na **buku yo rhekhodela makambelelo**, tshama na yona nkarhi hinkwawo.
  - b Buku leyi yi fanele ku tsariwa XIHUNDLA.
  - c Eka buku leyi, **va na na xiyenge xa mudyondzi un’wana na un’wana**.
  - d Siku hinkwaro, **lemuka matirhelo ya vadyondzi**, kutani **u endla tinotsi ta leswi u swi xiyaka** leswi nga na vuxaka na vuswikoti lebyi.
- Lemuka swinene **vadyondzi lava nga endliki nhluvuko**, kutani u tirha na vona ku adiresa mintlhontlho ya vona.

## Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya

<b>NTIRHO LOWUKULU</b>	✓
U landzela swipimelo na leswi languteriweke etlilalini	
U lawula matitwelo ya yena	
U tirha a ri yexe	
U kota ku tirhisana ni mintlawo	
U kongomana na mitirho a yi heta hi nkarhi lowu nga hetiki mbilu	
U tsundzuka na ku yelanisa dyondzo ya khale na leyintshwa	
U tumbuluxa na ku hlayisa vuxaka lebyinene	
U ringetela hambu swi tika – a nga heli matimba	
<b>KU YINGISELA &amp; KU VULAVULA</b>	✓
U hlukisa na ku tirhisa ntivomarito lowu yaka wu bohana	
U landzelela swiletelo	
U vutisa swivutiso	
U hlumula swivutiso hi mfanelo, a tirhisa swivulwa leswi swi yaka swi bohana	
U tirhisa vuswikoti byo bula na byo vulavula hi mfanelo	
<b>NDZEMUKO WA MIMPFUMAWULO &amp; NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	✓
U phemelela marito a humesela mimpfumawulo ya wona ha wun’we wun’we hi nomo	
U twanana mimpfumawulo yi va marito hi nomo	
U lemuka na ku hlaya mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondzisiweke (u dyondza ku hlangana ka letere na mimpfumawulo)	
U vumba na ku phemelela marito lama tsariweke ehansi hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke	

<b>KU HLAYA</b>	✓
Nkarhi hinkwawo u ringeta ku hundzuluxa (ku twarisa) marito mantshwa hi ku tirhisa vutivi bya letere na mpfumawulo	
U hlaya switshuriwa eka maphepha yo tirhela hi nkholuko lowu kulaka na nkhaqato	
<b>NTWISISO</b>	✓
<i>Eka Xiyimo xa Masungulo, vuswikoti lebyi byi fanele byi akiwa hi nkarhi wa ku hlaya swin'we – loko mudyondzisi a karhi hlayela ehenhla switshuriwa swo bohana.</i>	
U komba ku navela ku tiva na ntsakelo hi nkarhi wa ku hlaya swin'we switori	
U hlamula swivutiso swo tsundzuka hi nkaqato	
U nyika tinhlamulo leti nga na ndzandzelelano, mavonelo lama seketeriwaka eka swivutiso swa 'hikokwalaho ka yini'	
U endla nkomiso wa swiendleko swa nkoka eswitorini swo hlayela ehenhla	
U vula xikongomelo kumbe hungu ra switori leswi hlayiwaka	
U tsundzuka na ku yelanisa switori leswi se swi hlayiweke na switori swintshwa	
<b>NTIVONTSALO</b>	✓
U khoma penisele na switirhisiwa swo tsala hi mfanelo – a tirhisa makhomelo yo khoma hi tintiho tinharhu	
U tsala maletere lama dyondzisiweke hi mfanelo no hlayeka	
U tsala hi rivilo leri nga vilerisiki – u heta mitirho hi nkarhi lowu vekiweke	
<b>KU TSALA</b>	✓
U tirhisa ku tsala ku hundzisela mavonelo yakwe ( a nga kopunuli)	
U tsala a ri yexe (u na wona maqhinga ya ku tsala, wa ma tirhisa ku hetisa mitirho yo tsala)	
U tirhisa vutivi byo yelanisa mpfumawulo na letere ku tsala marito (mapeletelo yo tiendlela)	
U hlayela vanghana leswi a swi tsaleke	

## Makambelego ya Madyondzelo

- U nga hlawula ku titumbuluxela wa wena Ntirho wa Makambelego ya Mafundza ku ya hi swiletelo leswi nyikiweke eka 'Revised Section 4' eka XIPHOKHAMA.
- Ndlala yin'wana, xikombiso xa **Ntirho wa Makambelego ya Mafundza wa Kotara ya 1 xi katsiwile laha hanshi**. U nga tirhisa Ntirho wa Makambelego lawa ya Mafundza leswi ma nga xiswona, kumbe u cinca ko karhi leswaku ma tirhiseka etlilasini ya wena.
- 'Khadi ra mikutlunyo' ri katsiwile laha u nga tsalaka mbuyelo wa xikambelo xa vadyondzi eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

## Matirhiselo ya Tirhubiriki

- Rhubiriki leyi landzelaka yi na mune wa tinhlamuselo ta tilevhele.’
- Ti tlhela ti kombisa swiletelo swa mpimo swa levhele yin’wana na yin’wana.
- Ku engetela, maraka yi nyikiwile eka nhlamuselo yin’wana na yin’wana. Leswi swi swi kombisiwile eka swiangi ekusuhi na nhlamuselo ku ya hi swilaveko.
- U nga tirhisa swihlawulekisi leswi ku kambela vadyondzi va wena hi tindlela to hambana, ku ya hi ntsakelo wa xifundzankulu kumbe xifundza xa wena. Xikombiso:
  - a U nga ha hlawula ku tiendlela nhlayo xikarhi ya levhele kumbe mpimo wa nghingiriko wo kambela.
  - b Kumbe, u nga hlawula ku tiendlela maraka ya mudyondzi un’wana na un’wana.

### Xikombiso:

- a Mudyondzisi wa Ntsako u vekerile xihambano eka ku humelela ka yena ku ya hi swilaveko.
- b U vona leswaku swihambano swi wela ko tala eka LEVHELE ya 2/ MPIMO wa 3–4. kKambe, u na LEVHELE yin’we ya LEVHELE 1/ nkutlunyo wa MPIMO 2. Kutani, u n’wi nyika **MPIMO wa 3**.
- c Kutani, u tiendlela nkutlunyo ku ya hi timaraka eka xilaveko xin’wana na xin’wana. U kuma maraka ya 5 eka 14. Loko a avanyisa hi 2, u kuma 2.5, leyi a yi rhendzelaka ekusuhi na **MPIMO wa 3**.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1–2	LEVHELE 2 MPIMO 3–4	LEVHELE 3 MPIMO 5–6	LEVHELE 4 MPIMO 7
<b>XILAVEKO 1</b>	Mudyondzi u rungula switsongo hi xitori hi ndzandzelelano wo hoxeka. (1)	Mudyondzi mikarhi yin’wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula swo tala hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, a nyika vuxokoxoko lebyi ringaneleke ku veka nhlamuselo erivaleni. (4–5)
<b>XILAVEKO 2</b>	Mudyondzi wa miyela hi xitalo, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (1)	Mudyondzi mikarhi yin’wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko na hi ku titsheмба, a nga yimi, a nga kanakani kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (4–5)
<b>XILAVEKO 3</b>	A ku na ku hambanisa eka thoni kumbe ntlakuso wa rito, kumbe mudyondzi a nga twali. (1) ✗	Mikarhi yin’wana mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito, kambe a hi nkarhi hinkwawo a swi endlaka hi mfanelo. (2)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlava, ku ri na nkucetelonyana.(3)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlava, ku ri na nkucetelo lowukulu. (4)

## Macincelo

- Cinca maraka leyi nga 14 ku ya eka mpimo wa 1–7 hi ku avanyisa hi 2.

## Hi tshemba leswaku mi ta kuma xiletelo lexi xa makambeleso xi ri lexi pfunaka swinene

- *I swa nkoka ku tsundzuka leswaku mintirho leyi ya makambeleso na maendlelo ya mikhakhuleto i swiringanyeto.*
- *Mi komberiwa ku landzelela swileriso swa xifundzankulu kumbe xifundza xa n'wina loko swi ta eka swilaveko swa makambeleso.*

Makambelelo ya Madyondzelo: Khadi ra Mikutlunyo			
Mavito ya vadyondzi	Ku yingisela & ku vulavula	Ntivotimimpfumawulo	Ku hlaya & Ntwisiso
	U teka xiave eka minkanerisano. U vutisa swivutiso. U tekela matitwelo ya van'wana enhlokweni.	U paketela marito hi ku landza tialifabete	U kombisa vuswikoti bya ntwisiso, ku katsa: Nkumbetelo, Ndzandzelelano, Ku yelanisa na Nkambisiso.
		U vumba marito hi ku twananisa switatisi.	U hlayela ehenhla buku leyi nga xiyimo xa yena. U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, nxopaxopo wa ximbangu na xivumbeko swo hlamusela vuswikoti loko ku hlayiwa. U hlaya hi nkhluluko lowu engetelekeke.
			U kopunula na ku tsala marito na swivulwa swo koma hi ku koka.
			U tsala tindzimana ti2 leti nga riki hansi ka 8 wa swivulwa hi nhlokomhaka.
			Hi ku angarhela
<b>Nomboro ya Nghingiriko wa Makambelelo</b>	<b>1.1</b>	<b>1.2</b>	<b>1.4</b>
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
			<b>1.5</b>
			<b>1.6</b>
			<b>1.7</b>

## Giredi ya 3 Kotara ya 1: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelelo ya Mafundza

1.1: KU YINGISELA & KU VULAVULA	
<b>XIKONGOMELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• U teka xiave eka minkanerisano. U vutisa swivutiso. U tekela matitwelo ya van'wana enhlokweni.</li> </ul>
<b>MAENDLELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku suka eka Vhiki ra 5–8</li> <li>• Endla leswi hi va Ravuntlhanu hi nkarhi wa nghingiriko wa swa nomo</li> <li>• Kumbe hi va Ravuntlhanu hi nkarhi wo Hlaya swin'we: Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.</li> </ul>
<b>NGHINGIRIKO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Veka vadyondzi hi mintlawa leyitsongo (3–4 wa vadyondzi)</li> <li>• Tsala rimba ra nkanerisano kumbe nongonoko wa swivutiso exitsalelweni kutani u hlamusela vadyondzi.</li> <li>• Kombela vadyondzi ku kanerisana hi nhlokomhaka yin'wana na yin'wana. Hlamusela leswaku va fanele ku vutisa swivutiso hi tinhlokomhaka ta vona.</li> <li>• Rhendzeleka u yingisela mintlawa yi2–3 hi dyondzontsongo.</li> <li>• Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.</li> </ul>



<b>RHUBIRIKI</b>	<b>LEVHELE 1 MPIMO 1-2</b>	<b>LEVHELE 2 MPIMO 3-4</b>	<b>LEVHELE 3 MPIMO 5-6</b>	<b>LEVHELE 4 MPIMO 7</b>
<b>U TEKA XIAVE EKA MINKANERISANO</b>	Mudyondzi u miyerile na/ kumbe a nga kongomisi. A nga ringeti ku ti nghenisa eka nkanerisano wa ntlawa.(1)	Mudyondzi u vonaka a miyerile na/ kumbe a nga kongomisi. Wa ringeta ku ti nghenisa eka nkanerisano wa ntlawa. (2)	Mudyondzi mikarhi yo tala u kona naswona wa lemuka loko ku ri nkarhi wa nkanerisano.Wa ringeta kahle ku tinghenisa eka nkanerisano wa ntlawa. (3)	Mudyondzi u kona naswona wa lemuka loko ku ri nkarhi wa nkanerisano. Wa tinghenisa hi ku hetiseka eka nkanerisano wa ntlawa. (4-5)
<b>U VUTISA SWIVUTISO</b>	Mudyondzi a nga ringeti ku vutisa swivutiso swo yelana kumbe swo twala. Kumbe, mudyondzi wa kavanyeta na ku vutisa swivutiso leswi nga yelaniki. (1)	Mudyondzi wa ringeta ku vutisa swivutiso, kambe a swi yelani swinene kumbe swa nkoka. (2)	Mudyondzi u vutisa swivutiso leswi hi xitalo swi yelanaka. (3)	Mudyondzi u vutisa swivutiso leswi swi yelanaka kumbe swa nkoka. (4)
<b>U TEKELA MATITWELO YA VAN'WANA ENHLOKWENI</b>	Mudyondzi mikarhi yin'wana u kombisa ku va a nga tekeli matitwelo ya van'wana enhlokweni kumbe a vulavula loko van'wana va vulavula, a nga yingisi mavonelo ya van'wana, kumbe a angula van'wana hi lunya kumbe a vula swo karhi.(1)	Mudyondzi mikarhi yin'wana u kombisa matikhomelo yo va a nga tekeli nhlokweni matitwelo ya van'wana – a kavanyeta kumbe a vulavula loko van'wana va vulavula, a nga yingisi mavonelo ya van'wana, kumbe a angula van'wana hi lunya kumbe a vula swo karhi.(2)	Mudyondzi mikarhi yo tala u kombisa matikhomelo ya kahle – u yingisela mavonelo ya van'wana, u angula kahle no vula swo karhi swa kahle. (3)	Mudyondzi u kombisa matikhomelo ya kahle – u yingisela mavonelo ya van'wana, u angula van'wana swa kahle no vula swo karhi hi mfanelo. (4-5)

1.2: NTIVOMIMPFUMAWULO																	
<b>XIKONGOMELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>U vumba marito hi ku twananisa switatisi.</b></li> </ul>																
<b>MAENDLELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Endla leswi hi Vhiki ra 7 kumbe 8, hi nkarhi wa dyondzontsongo ya Ntivomimpfumawulo hi ku hela ka vhiki</li> </ul>																
<b>NGHINGIRIKO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Dirowa tafula ra ‘Kuma Rito’ exitsalelweni ra 16 wa mimpfumawulo, ku katsa na mimpfumawulo yo famba yoxe, switwari swo famba hi swimbirhi, na nkatsakanyo wa switatisi leswi dyondzisiweke.</li> </ul> <table border="1" data-bbox="550 508 1007 707"> <tbody> <tr> <td>a</td> <td>e</td> <td>i</td> <td>o</td> </tr> <tr> <td>u</td> <td>t</td> <td>b</td> <td>m</td> </tr> <tr> <td>ch</td> <td>by</td> <td>ng</td> <td>kh</td> </tr> <tr> <td>oo</td> <td>ii</td> <td>ee</td> <td>aa</td> </tr> </tbody> </table> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Komba vadyondzi ku aka rito hi ku tirhisa maletere yo suka eka tafula, xik: kh-o – m-a</li> <li>• Kombela vadyondzi ku aka 12 wa marito.</li> <li>• Nyika vadyondzi 5 wa timinete ku endla leswi. Hlengeleta tibuku u koroketa kutani u hlayela nhlayo ya marito lama akiweke hi mfanelo.</li> <li>• Kambela mudyondzi un’wana na un’wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.</li> </ul>	a	e	i	o	u	t	b	m	ch	by	ng	kh	oo	ii	ee	aa
a	e	i	o														
u	t	b	m														
ch	by	ng	kh														
oo	ii	ee	aa														

<b>RHUBIRIKI</b>	<b>LEVHELE 1 MPIMO 1–2</b>	<b>LEVHELE 2 MPIMO 3–4</b>	<b>LEVHELE 3 MPIMO 5–6</b>	<b>LEVHELE 4 MPIMO 7</b>
<b>U VUMBA MARITO HI KU TWANANISA SWITATISI</b>	Mudyondzi u ake exikarhi ka 0–3 wa marito hi mfanelo. (1–2)	Mudyondzi u ake exikarhi ka 4–6 wa marito hi mfanelo. (3–4)	Mudyondzi u ake exikarhi ka 7–9 wa marito hi mfanelo. (5–6)	Mudyondzi u ake exikarhi ka 10–12 wa marito hi mfanelo. (7)

<b>1.3: NTIVOMIMPFUMAWULO</b>	
<b>XIKONGOMELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>U paketela marito hi ku landza tialifabete.</b></li> </ul>
<b>MAENDLELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Endla leswi hi Vhiki ra 7 kumbe 8, hi nkarhi wa dyondzontsongo ya Ntivomimpfumawulo hi ku hela ka vhiki</li> </ul>
<b>NGHINGIRIKO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tsala nongonoko wa 12 wa marito yo koma exitsalelweni, u sungula hi maletere yo hambana ya alifabete. Xik:               <ol style="list-style-type: none"> <li><b>1</b> fuma</li> <li><b>2</b> pani</li> <li><b>3</b> vana</li> <li><b>4</b> sila</li> <li><b>5</b> zipa</li> <li><b>6</b> mama</li> <li><b>7</b> xikolo</li> <li><b>8</b> homu</li> <li><b>9</b> wena</li> <li><b>10</b> oma</li> <li><b>11</b> jamu</li> <li><b>12</b> dulu</li> </ol> </li> <li>• Kombela vadyondzi ku paketela marito hi ku landza alifabete, kutani va ma tsala etibukwini ku suka eka 1–12.</li> <li>• Hlamusela leswaku va fanele ku endla leswi hi ku tirhisa maletere ya alifabete –xo sungula languta loko ri ri kona rito leri sungulaka hi ‘a’ na ku ri tsala ehansi, ku ya emahlweni.</li> <li>• Hlengeleta tibuku u koroketa kutani u hlayela nhlayo ya marito lama pakiweke hi ku landza alifabete, xik:               <ol style="list-style-type: none"> <li><b>1</b> dulu</li> <li><b>2</b> fuma</li> <li><b>3</b> homu</li> <li><b>4</b> jamu</li> <li><b>5</b> mama</li> <li><b>6</b> oma</li> <li><b>7</b> pani</li> <li><b>8</b> sila</li> <li><b>9</b> vana</li> <li><b>10</b> wena</li> <li><b>11</b> xikolo</li> <li><b>12</b> zipa</li> </ol> </li> <li>• Kambela mudyondzi un’wana na un’wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.</li> </ul>

<b>RHUBIRIKI</b>	<b>LEVHELE 1 MPIMO 1–2</b>	<b>LEVHELE 2 MPIMO 3–4</b>	<b>LEVHELE 3 MPIMO 5–6</b>	<b>LEVHELE 4 MPIMO 7</b>
<b>U PAKETELA MARITO HI KU LANDZA TIALIFABETE</b>	Mudyondzi u pake exikarhi ka 0–3 wa marito hi mfanelo. (1–2)	Mudyondzi u pake exikarhi ka 4–6 wa marito hi mfanelo. (3–4)	Mudyondzi u pake exikarhi ka 7–9 wa marito hi mfanelo. (5–6)	Mudyondzi u pake exikarhi ka 10–12 wa marito hi mfanelo. (7)

1.4: HLAYA	
<b>XIKONGOMELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>U hlayela ehenhla buku eka xiyimo xa yena.</b></li> <li>• <b>U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, vuswikoti byo kuma mongo wa mhaka na vuswikoti byo hundzuluxa.</b></li> <li>• <b>U hlaya hi nkholuko lowu engetelekeke.</b></li> </ul>
<b>MAENDLELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku suka eka Vhiki ra 6 ku fika eka Vhiki ra 8</li> <li>• Endla leswi hi nkarhi wa Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka</li> </ul>
<b>NGHINGIRIKO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Hi nkarhi wa 'Ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka' vitana xirho ha xin'we xin'we xa ntlawa ku ta ku hlayela.</li> <li>• Kombela mudyondzi ku hlayela ehenhla ku suka eka xitshuriwa xa xiyimo xa yena. Tiyisisa leswaku xitshuriwa xi katsa marito lama hundzuluxekaka.</li> <li>• Vutisa vadyondzi hi leswi a swi va ovela, na laha a va tikeriwa kona. Va vutisi hi laha va titweke ha kona hi mahlayelo ya vona.</li> <li>• Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansa.</li> </ul>

<b>RHUBIRIKI</b>	<b>LEVHELE 1 MPIMO 1-2</b>	<b>LEVHELE 2 MPIMO 3-4</b>	<b>LEVHELE 3 MPIMO 5-6</b>	<b>LEVHELE 4 MPIMO 7</b>
<b>NKHULUKO</b>	Mudyondzi wa kanakana loko a karhi a hlaya, wa miyela loko a fika eka marito lawa a nga ma tiviki kumbe a tlula marito yo kala a nga ma tivi, u vuyelela marito kumbe swivulwana. (1-2)	Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana kumbe ku kanakana. Mudyondzi u na 'maganga' lawa ya tikaka ku ma hundza.(3-4)	Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana hi ncino. U na ku tikeriwa hi marito yo karhi na/ hi swivumbeko swa swivulwa.(5-6)	Mudyondzi u hlaya hi olova a yimanyana. Mudyondzi wa swi kota ku tilulamisa loko a hlaya marito yo karhata na / swivumbeko swa swivulwa.(7)
<b>VUSWIKOTI BYO HUNDZULUXA</b>	Mudyondzi u lava nseketelo swinene hi ntivomimpfumawulo ku suka eka mudyondzisi ku kota ku hlaya rito leri a nga ri tiviki. Mudyondzi wa tikeriwa ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo. Mudyondzi u tiva marito matsongo ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (1-2)	Mudyondzi u ringeta ku tirhisa ntivomimpfumawulo ku hlaya marito yo kala a nga ma tivi kambe u lava nseketelo ku suka eka mudyondzisi. Mudyondzi wa swi kota ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo hi nseketelo wa mudyondzisi. Mudyondzi u tiva marito man'wana ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (3-4)	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, kambe nkarhi na nkarhi u lava ku pfuniwa ku twanansa mimpfumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito yo tala ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu.( 5-6)	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, naswona hi xitalo u twanansa mimpfumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito hinkwawo lama dyondzisiweke ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu.( 7)

1.5: NTWISISO	
<b>XIKONGOMELO</b>	<p><b>U yingisela a tihlanganisa na xitshuriwa kutani a:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• U yingisela na ku tinghenisa eka xitshuriwa ku:</li> <li>• Hlamula swivutiso swo kongoma mayelana na vuxokoxoko bya xitshuriwa</li> <li>• Endla minkumbetelo</li> <li>• Ku endla ndzandzelelano wa swiendleko swa xitshuriwa hi mfanelo</li> <li>• U endla minkambisiso</li> </ul>
<b>MAENDLELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku sukela hi hi vhiki ra vu4 ku ya eka vhiki ra7</li> <li>• Endla leswi hi vaRavuntlhanu hi nkarhi wa Nghingiriko wa Swa nomo: Nkanerisano hi Ku hlaya swin'we kumbe hi vaRavuntlhanu hi nkarhi wa Ku hlaya swin'we: Nghingiriko wa le ndzhaku ka ku hlaya</li> </ul>
<b>NGHINGIRIKO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Tirhisa xitori xo hlaya swin'we xa vhiki leri nga hundza.</li> <li>• Tshamisisa tlilasi ku hetisa ntirho.</li> <li>• Kutani, vitana hi un'we un'we ku ta edesikini ra wena ku ta hetisa makambebelelo</li> <li>• Kombela vadyondzi ku hlamula 1–2 wa swivutiso swa mixaka leyi: <ul style="list-style-type: none"> <li><b>Swivutiso swo kongoma mayelana na vuxokoxoko</b></li> <li><b>1</b> Mani...?</li> <li><b>2</b> Yini...?</li> <li><b>3</b> Rini...?</li> <li><b>4</b> Njhani...?</li> <li><b>5</b> Kwihhi...?</li> <li><b>Swivutiso swo pfuleka</b></li> <li><b>1</b> Hikokwalaho ka yini u ehleketa ...?</li> <li><b>2</b> Xana u nga yelanisa na ...?</li> <li><b>3</b> Xana loko a wu ri ... a wu ta endla yini? Hikokwalaho ka yini?</li> <li><b>Endla minkumbetelo</b></li> <li><b>1</b> Xana u ehleketa leswaku ku ta landzela yini ku humelela? Hikokwalaho ka yini?</li> <li><b>2</b> Xana u ehleketa leswaku xitori xi ta hela njhani? Hikokwalaho ka yini?</li> <li><b>Ndzandzelelano</b></li> <li><b>1</b> Xana ku humelele yini eku sunguleni ka xitori?</li> <li><b>2</b> Xana ku humelele yini eku heteleleni ka xitori?</li> <li><b>3</b> Xana ku humelele yini endzhaku ka ...?</li> <li><b>4</b> Xana xo sungula ku humelela i yini ...kumbe...?</li> <li><b>Ku yelanisa</b></li> <li><b>1</b> Xana u nga yelanisa yini hi ... ku suka eka ...?</li> <li><b>2</b> Xana u ehleketa yini .... ?</li> <li><b>3</b> Hikokwalaho ka yini u ehleketa leswaku ...?</li> <li><b>Minkambisiso</b></li> <li><b>1</b> Xana u ehleketa leswaku a swi ri kahle ku endla leswi? Hikokwalaho ka yini?</li> <li><b>2</b> Xana u ehleketa leswaku a swi nga ri kahle ku endla leswi? Hikokwalaho ka yini?</li> <li><b>3</b> Xana u nga endla nkambisiso hi swiendlo swa (ximunhuhatwa)?</li> </ul> </li> <li>• Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.</li> </ul>

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
<b>Swivutiso swo kongoma mayelana na Vuxokoxoko:</b>	Mudyondzi u kota ku tsundzuka hi mfanelo vuxokoxoko byin'we ku suka eka xitori.(1)	Mudyondzi u tsundzuka hi mfanelo vuxokoxoko byin'wana ku suka exitorini, a ri karhi a tsundzuxiwa. (2)	Mudyondzi u tsundzuka hi mfanelo vuxokoxoko hinkwabyo ku suka exitorini, a ri karhi a tsundzuxiwa. (3)	Mudyondzi u lemuka hi mfanelo vuxokoxoko hinkwabyo bya xitori hi xihatla, hi nkhluluko na hi nkhaqato. (4)
<b>Nkumbetelo</b>	Mudyondzi wa tikeriwa ku endla nkumbetelo wun'we lowu twisisekaka, naswona a nga swi koti ku seketela nhlamulo. (1)	Mudyondzi u endla nkumbetelo wun'we lowu twisisekaka, naswona u kota ku seketela nhlamulo.(2)		
<b>Ndzandzelelano</b>	Mudyondzi a nga swi koti ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko swa le ka xitshuriwa, hambiloko a pfuniwa.(1)	Mudyondzi u kota ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko swa le ka xitshuriwa hi ku seketeriwa. (2)	Mudyondzi u kota ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko swa le ka xitshuriwa kambe u teka nkarhi. (3)	Mudyondzi u landzelerisa swiendleko hinkwaswo swa le ka xitshuriwa hi xihatla na hi mfanelo. (4)
<b>Ku yelanisa</b>	Mudyondzi wa tikeriwa ku yelanisa na ximunhuhatwa kumbe xiendleko ku suka eka xitori, hambiloko a seketeriwa.(1)	Mudyondzi u yelanisa swi twala kahle na ximunhuhatwa kumbe xiendleko ku suka eka xitori, handle ka nseketelo.(2)		
<b>MINKAMBISISO</b>	Mudyondzi wa tikeriwa ku endla nkambisiso hi ximunhuhatwa kumbe xiendleko ku suka eka xitori, hambiloko a seketeriwa.(1)	Mudyondzi u endla nkambisiso wo twala kahle hi ximunhuhatwa kumbe xiendleko ku suka eka xitori, handle ka nseketelo.(2)		

1.6: NTIVONTSALO	
<b>XIKONGOMELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>U kopunula na ku tsala a languta ngopfu mavumbelo ya marito na ku siya ndhawu exikarhi ka wona loko a tsala hi ku koka.</b></li> </ul>
<b>MAENDLELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Endla leswi hi ku tirhisa dyondzo yo tsala ya Mavhiki ya 5–6 kumbe Mavhiki ya 7–8.</li> </ul>
<b>NGHINGIRIKO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Fambisa dyondzo ya ntivontsalo tanihi ntolovelu.</li> <li>• Loko va karhi va tsala, rhendzeleka u va xiyaxiya.</li> <li>• Hlengelela tibuku ta vadyondzi eku heleni ka dyondzo.</li> <li>• Kambela ntivontsalo wa mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.</li> </ul>

<b>RHUBIRIKI</b>	<b>LEVHELE 1 MPIMO 1–2</b>	<b>LEVHELE 2 MPIMO 3–4</b>	<b>LEVHELE 3 MPIMO 5–6</b>	<b>LEVHELE 4 MPIMO 7</b>
<b>NTIVONTSALO</b>	Mudyondzi wa nonoheriwa hi ku tsala swi basa na hi nkhaqato hi matsalelo yo koka. Ntivontsalo a wa hambana hi sayizi, mavumbelo ya maletere hi xitalo a hi wona, kun'wana a nga yi siyi ndhawu exikarhi ka maletere.(1–2)	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa nonoheriwa hi ku tsala swi basa na hi nkhaqato hi matsalelo yo koka. Ntivontsalo wu nga hambana hi sayizi, mavumbelo ya maletere mikarhi yin'wana a hi wona, kun'wana a nga yi siyi ndhawu exikarhi ka maletere.(3–4)	Mudyondzi mikarhi yo tala u tsala swi basa na hi nkhaqato hi matsalelo yo koka. Ntivontsalo mikarhi yo tala a wu hambani hi sayizi, mavumbelo ya maletere yo tala hi wona, hinkwako wa yi siya ndhawu exikarhi ka maletere.(5–6)	Mudyondzi u tsala swi basa na hi nkhaqato hi matsalelo yo koka. Ntivontsalo a wu hambani hi sayizi, u vumba maletere hi mfanelo, hinkwako wa yi siya ndhawu exikarhi ka maletere.(7)

<b>1.7: KU TSALA</b>	
<b>XIKONGOMELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• U tsala tindzimana ti2 ta 8 wa swivulwa hi nhlokomhaka.</li> </ul>
<b>MAENDLELO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Endla leswi hi ku tirhisa dyondzontsongo yo tsala ya hi Ravunharhu hi vhiki ra 6 kumbe 8.</li> </ul>
<b>NGHINGIRIKO</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Fambisa dyondzo ya ku tsala tanihi ntolovelo.</li> <li>• Hlengeleta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka ku tsala.</li> <li>• Kambela ntivontsalo na ku tsala ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.</li> </ul>

<b>RHUBIRIKI</b>	<b>LEVHELE 1 MPIMO 1-2</b>	<b>LEVHELE 2 MPIMO 3-4</b>	<b>LEVHELE 3 MPIMO 5-6</b>	<b>LEVHELE 4 MPIMO 7</b>
<b>KU TSALA: VUTUMBULUXI</b>	Swa nonoha ku twisisa vonelo, a hi swivulwa hinkwaswo swi fambelanaka na nhlokomhaka. Kumbe vonelo ri hava vutumbuxi – u kopunule xikombiso xa mudyondzisi. (1)	Vonelo ra twisiseka naswona ri na vutumbuluxi, hambileswi ri yelanaka na xikombiso. Swivulwa swo tala swi fambelana na nhlokomhaka.(2)	Vonelo i ra yena n'wini naswona ri na vutumbuluxi. Swivulwa swi fambelana na nhlokomhaka. (3)	Vonelo i ra yena n'wini ri na vutumbuluxi naswona ri na vutshila. Swivulwa hinkwaswo swi na vuxaka bya le rivaleni na nhlokomhaka.(4-5)
<b>KU TSALA: KU LEHA NA XIVUMBEKO</b>	Mudyondzi u tsale swivulwa swa le hansinyana ka swi3 hi mfanelo. Swivulwa a swi vumbiwanga hi xivumbeko xa tindzimana ti2. (1)	Mudyondzi u tsale swivulwa swi3-4 hi mfanelo. Swivulwa a swi vumbiwanga hi xivumbeko xa tindzimana ti2. (2)	Mudyondzi u tsale swivulwa swa 5-6 hi mfanelo. Swivulwa swi vumbiwe hi xivumbeko xa tindzimana ti2.(3)	Mudyondzi u tsale swivulwa swa 7 kumbe ku tlula hi mfanelo. Swivulwa swi vumbiwe hi xivumbeko xa tindzimana ti2. (4-5)
<b>KU TSALA: SWIHIKAHATO</b>	Mudyondzi wa tikeriwa ku tirhisa maletere lamakulu na tihiko nkarhi hinkwawo na hi mfanelo hambiloko a pfuniwa.(1)	Mudyondzi u tirhisa maletere lamakulu na tihiko hi mfanelo, kambe wa tikeriwa hi swihikahato swin'wana.(2)	Mudyondzi u tirhisa swihikahato hinkwaswo leswi dyondzisiweke, kambe u endla swihoxo nkarhi na nkarhi.(3)	Mudyondzi u tirhisa swihikahato hinkwaswo leswi dyondzisiweke hi mfanelo, naswona a nga tali ku endla swihoxo.(4)